

A SZÁZMILLIÓÉVES SZOBORTALAPZAT

Ha a budai Dunaparton a Gellérthegy tövében sétálunk, nem is gondolunk arra, milyen nagyfontosságú földtörténeti események színhelyén járunk. A meredek hegyoldal alatt vígan csilingelnek a villamosok, soha nem látott tömegben robognak a gépkocsik. A hegy lábánál meg ott hőmpolyóg a Duna. A méltóságteljesen tovaftató víz azt a látszatot kelti, mintha örök időtől fogva itt fodrozódtak volna a Duna hullámai. Azt hihetnők, mindig ez a kép volt itt, mindig ez a kép lesz előttünk.

Pedig a földtörténetben nincs nyugalom. Folytonos, állandó változás megy végbe a természetben. Földünk felszíne állandóan változik. A változás hosszú-hosszú időken keresztül nagyon lassan, szinte észrevétlenül megy végbe. De vannak a Föld történetében forradalmi időszakok is. Hirtelen felépő, gyorsan ható erők, földtani értelemben véve gyors változásokat hoznak létre. Az evolúció lassú változásait tehát a földtörténetben is hirtelen átalakulásokat hozó revolúciós időszakok váltják föl.

Ha a földtan világánál figyeljük meg a Gellérthegy történetét, akkor itt is észrevehetjük a földi erők intenzitásváltozásait.

A JÓ ÖREG GELLÉRTHEGY...

A Föld korát a korszerű tudomány több mint 3 milliárd esztendőre becsüli. A földtörténet emberi elme számára tehát szinte fölfoghatatlanul hosszú időt foglal magában. A Gellérthegy történetét nem tudjuk persze ezen az egész időn keresztül követni. A Gellérthegy csak az utolsó, mintegy 180 millió esztendőtől kezdve ad nekünk felvilágosítást multjáról. Hogy a Gellérthegy mai területén és közvetlen környékén azelőtt mi volt, azt pontosan megmondani nem tudjuk, csak sejtethetjük. Maradjunk tehát most ez alkalommal abban az időben, amelyről már tisztább képet alkothatunk magunknak.

„OKEANOS FELESÉGE” SZÜLTE

Mintegy 180–190 millió évvel ezelőtt hatalmas tenger hullámai borították Budapest környékét. A földtörténeti középkor elején, a triasz időszakban volt ez. A triasz idején Európa területén két tenger vize is hullámozott. Az egyik beltenger volt s Németország tekintélyes részét borította. A másik pedig az akkoriban jóval kiterjedtebb Földközi-tenger. Ezt az északra, délre és keletre sokkal nagyobb területre terjedő egykori Földközi-tengert nevezi a földtörténet tudománya *Tethys*-nek. (A görög mitológiában *Tethys* *Okeanos* felesége volt.)

Ennek a régi Földközi-tengernek, a *Tethys*-nek a hullámai borították tehát akkoriban a mai Gellérthegy környékét is. A tengerben állandóan üledékek halmozódtak föl. Ennek a folytonos üledékfelhalmozódásnak anyagából lett idővel a közettévalás folyamán az a közettömeg, amely a mai Gellérthegy tömegének legnagyobb részét alkotja. Dolomitnak nevezzük ezt a kőzetet. Létrejöttében az akkori tenger élővilágának volt szerepe. Hatalmas vastagságban alakult ki a dolomit. Eredetileg kétségtelenül vízszintesen települt, ma azonban már nem ebben a nyugodt, eredeti helyzetben látjuk.

A MEGBILLENT DOLOMIT

Ha megfigyeljük a gellérthegyi dolomitot, azt látjuk, hogy rétegei a Várhegy felé dőlnek. A dolomit képződése utáni időkben tehát az üledékképződés evolúciós idejét a földkéreg zavaródásait előidéző revolúciós időszak követte. Ez billentette ki eredeti vízszintes településéből a Gellérthegyi dolomitját. Ez és a következő revolúciós időkben bekövetkezett kéregmozgások okozták a dolomit összetöredeztségét. Ha ugyanis a Gellérthegy alján sétálva közelebbről megfigyeljük a kőzetet, azt látjuk, hogy rendkívül erősen összetöredezett.

A dolomit lerakódása után a tenger visszahúzódott erről a területről. A vidék szárazulattá lett. Ez a szárazföldi időszak azonban nem tartott a mai napig egyfolytában.

MÉSZKÓ, KAVICS ÉS SZARUKÓ

A földtörténeti újkor elején, abban az időben, amelyet a földtörténetben eocénnek neveznek, a terület ismét süllyedni kezdett, ismét tenger nyomult be ide. Ebben a tengerben is üledékképződés ment végbe. Ekkor rakódtak le azok a mészkövek, amelyek ma a hegy tetejének déli oldalán vannak meg. Ez a mészkő, amelyben egyesítjük tengeri állatok mészszája található ezer meg ezerszámra, mintegy 50 millió évvel ezelőtt képződött.

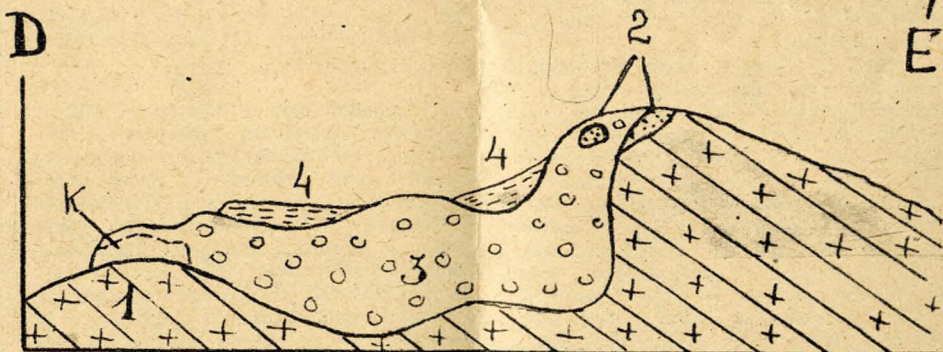
Ez a tenger többször is ingadozott. Így történt, hogy ugyancsak az eocénban már másféle üledék képződése is végbement, amely az előbb említett mészkőre települt. Ez durvább szemű üledék, kavicskő, amelyben a kemény szarukő feldolgozott törmeléke található meg. Ezt a szaruköves kavicskövet a hegy déli oldalán látjuk, tehát a Gellértszurdok felőli oldalon. Itt egészen a hegy tetejéig felnyúlik.

A szarukő anyaga a régebbi, triaszbelli dolomit egyes helyeken kifejlődött, szarukőgumókat tartalmazó részéből származik. Az újabb tenger a szaruköves dolomitszirtjeit ostromolva, hatalmas kőzettuskókat szakított le a sziklás tengerpartról. A kőzettuskók egyre jobban aprózódtak, a lágyabb dolomit anyag elporlódtak, míg a sokkal keményebb szarukőgumók jobban ellenálltak a hullámverés romboló hatásának és így az eocénvégi kavicskő felhalmozódásához anyagot szolgáltatottak.

A TENGER JÁTÉKAI

A tenger további ingadozása aztán, még mindig az eocén végén, újabb üledék lerakódásához vezetett. Ez a képződmény márga s minthogy benne a mohállatkák (*Bryozoa*) maradványai aránylag elég gyakran megtalálhatók, ezt a márgát bryozomos márgának nevezzük.

De újra változtak a viszonyok. A tengerből most is márga ülepedett ugyan le, de ebben a mohállatkák maradványai már jóval ritkábbak. Ennek a márgának a neve már földrajzi fogalommal kapcsolatos: budai márgának nevezik. A budai márga egyeb-

1. ábra. A Gellértszurdok Duna-felőli oldalának földtani szelvénye. 1=dolomit, 2=eocénkori (nummulitális) mészkő, 3=eocénvégi kavicskő, 4=bryozomos márga (Schafarik-Vendl szerint.)

2. ábra. A Duna medrének változása az utolsó 1 millió év folyamán. 1=dolomit, 2=budai márga, 3=kticellai agyag, 4 és 5=fiatalabb üledékek, 6=régi Duna-terasz. (Schafarik-Vendl nyomán.)

A TENGÉR ELVONUL, A DUNA MEGJELENIK

ként már az eocén és az arra következő oligocén határára üledett le a tengerből: kb. 40 millió esztendeje ennek.

A mult színes képe ismét változik. A tenger ismét visszahúzódik erről a területről egy rövid időre, majd újra megjelenik. Az új tenger azonban már új üledéket rak le fenekén: agyag képződik ebben az időben. Szürkés-kékes színű agyag ez. Minthogy először a kiscelli párkánysíkról írták le, elnevezték kiscelli agyagnak. Benne az egykori tenger élővilágának számos maradványát találhatjuk meg. Az egyesítő állatok apró mészvázaitól, a tengeri sünökhöz, kagylóhoz, csigákhoz kereszttul a tengeri szirénákhoz mindenféle állat ősmaradványa előkerült ebből az agyagból. A kiscelli agyag a Gellérthegynek ugyancsak a déli lejtőin található meg, ámde nem a Duna közelében, hanem attól már távolabb, a Szent Imre herceg-útja fölötti részeken.

MŰKÖDÉSBE LÉPNEK A LETAROLÓ ERŐK

A Föld arculatának örök változása azonban pillanatra sem szünetel. A kiscelli agyag tengere sem örökéletű. Mintegy 30 millió esztendővel ezelőtt elvonult ez a tenger a Gellérthegy vidékéről s már csak a Gellérthegytől dél felé eső területeket nyaldosta a tenger hullámzása.

A mai Gellérthegy területén megindult a letaroló erők hulláma. Ezek formálták ki a hegy mai alakját. De közben még más igen jelentős változások is végbementek. Ismét megmozdult a földkéreg, törések keletkeztek. Létrejött egyebek között az a hatalmas törésvonal, amelyik a Gellérthegy keleti, Duna felőli oldalát kialakította. Ez egyike Budapest területén a legfontosabb hegyszerkezeti (tektonikai) vonalaknak, mert nagyrészt ennek a mentén tör föl az a hatalmas meleg ásványos víz, amely Budapestet a világ egyik leghíresebb fürdővárosává avatja. Ennek a volnálnak mentén süllyedtek a mélybe azok a képződmények, melyek a Gellérthegy tömegét fölépítik s amelyek alig néhány kilométerrel arrább, a pesti síkság alatt már sok száz méter mélységben vannak.

A pesti oldalon s a Gellérthegytől délre elterülő vidék tengerének összeköttetése a Tethyssel lassan-lassan megszűnt. A tenger vize kezdett kiédesedni: felsóvsvízű beltengerré vált. Majd ez a víz is egyre jobban kiédesedett, az összefüggő víztükör kisebb-nagyobb tavakra tagolódott. A Gellérthegy mai keleti oldalától néhány kilométer távolságban az egyik tóba észak felől egyszerre csak egy jelentékeny folyó vize ömlik bele: megjelenik az Ós-Duna!

Az utolsó 1 millió év történetét pedig már szinte nyitott könyvként olvassuk: a Duna egyre inkább bevágja magát, medrét állandóan mélyíti és mind jobban közeledik a Gellérthegy felé. Az éghajlat zordabbá válik. Megjelenik ennek a zord éghajlatnak, a jéges korszaknak (pleisztocén) egyik jellegzetes állata, a hatalmas mammut is. A Gellérthegyen melegvízű tavak alakulnak ki: a mai hévforrások ősei itt is felszínre törtek. A Gellérthegy oldalában léptenyomon megtaláljuk ezeknek az egykor melegvízű tavaknak az üledékeit, az édesvízi mészkövet. Hatalmas portömegeket szállítanak. Ezek lerakódnak, felhalmozódnak s löszé alakulnak. A lösz a Gellérthegy különböző pontjain szintén megtalálható.

SZEBB IDŐK ! . . .

Az éghajlat megint enyhébbé válik, a jégkorszak megszűnik. Beköszönt a földtörténeti jelenkor (holocén) s a hosszú évmilliók alatt végbement fejlődés után előttünk van a Gellérthegy mai alakjában. Csúcsán ott áll a Szabadság-szobor. Ez a szobor is tanuja a folytonos fejlődésnek. Amikor felállították, még rombadöntött városra tekintett alá. Azóta megtörtént az újjáépítés csodája, ma már virágzó városra, romjaiból megelevenedett Budapestre néz a szobor. S újabb öt év múlva további dinamikus fejlődés eredményét fogja már regisztrálni, aki a Gellérthegy csúcsáról gyönyörködik majd az ötéves tervvel tovább fejlesztett hatalmas metropolisban.

Boqseh László

A SZOCIALISTA TERMELES MOTORJA AZ UJÍTÓ MOZGALOM. ENNEK SIKERÉTŐL FÜGG, HOGY MILYEN ÜTEMEN VALÓSUL MEG NÁLUNK A SZOCIALIZMUS, MILYEN ÜTEMEN EMELKEDIK AZ ÉLETSZIVONAL. AZ UJÍTÓ MOZGALOM HIVATALOS FOLYÓIRATA AZ

UJÍTÓK LAPJA

KÖZLI A TALÁLMÁNYOK MŰSZAKI LEÍRÁSÁT ÉS AZ ÉRDEKESEBB UJÍTÁSOKAT. VÁLASZT AD AZ UJÍTÁSOKKAL KAPCSOLATOS MŰSZAKI ÉS JOGI KÉRDÉSEKRE.

Megjelenik havonta egyszer. Előfiz. díj: 1/2, évre 4.50, 1/2, évre 9, 1 évre 18 Ft. Egyes szám ára 1.50 Ft

Megrendelhető az

ALLAMI LAPKIADÓ N. V. KIADÓHIVATALNÁL, BUDAPEST, VII. DOHÁNY-UTCA 12
TELEFON: 223-882, 223-887. POSTATAKARÉKPENZTÁRI CSEKKSZÁMLASZÁM: 936.510